

Jasenka
Gudelj

Kozmopolitska Rijeka s prijelaza stoljeća

GUIDO ZUCCONI, *Una città cosmopolita: Fiume e il suo fronte-mare nell'età dualistica (1870-1914)* (Kozmopolitski grad: Rijeka i njezina obala u doba Dvojne Monarhije /1870. – 1914./), Roma, Viella, 2008., 117 str. ISBN 978-88-8334-359-9

Rijeka je grad čija je novija prošlost obilježena političkim, socijalnim, kulturnim i jezičnim cezurama, što se odrazilo i na historiografsko usredotočavanje na epizode i diskontinuitet. Ispisivanje kontinuiteta grada događalo se pak s aspekta obiteljske povijesti (*Familienfuge* Nedjeljka Fabrija) ili pak povijesti arhitekture (izložbena trilogija Muzeja moderne i suvremene umjetnosti: *Arhitektura historicizma* (2001.), *Arhitektura secesije* (1997./1998.) i *Moderna arhitektura* (1996.) u Rijeci),¹ gdje su cezure smjene generacija i stilova položene transverzalno u odnosu na političku povijest grada.

Knjiga o kozmopolitskoj Rijeci s prijelaza 19. na 20. stoljeće Guida Zucconija, profesora povijesti arhitekture i grada 19. stoljeća na Sveučilištu IUAV u Veneciji, konceptijski se vraća na ocrtavanje određenog razdoblja urbanog života koje je omeđeno političkim događajima. Razdoblje je to mađarske uprave, od potpisivanja tzv. Provizorija do izbijanja Prvoga svjetskog rata, koje Zucconi vrlo detaljno analizira kroz prizmu urbanističkih zahvata i arhitektonskih ostvarenja. U svega četrdesetak godina, naime, grad na Rječini iz nevažnog naselja u dnu Kvarnera pretvorio se u petu luku Mediterana i desetu

luku Europe naglašeno kozmopolitskog duha, s brojnim etničkim, vjerskim, jezičnim i socijalnim grupacijama koje se bez zadržki miješaju, pa je valjalo istražiti okolnosti i mehanizme tih pojava. Knjiga je nastala u sklopu međunarodnih projekata *Città cosmopolita* (*Kozmopolitski gradovi*)² i *InterAdria*, te je jedan od niza naslova koje je rimska izdavačka kuća Viella objavila kao rezultat istraživanja drugonavedenog projekta u kojem su sudjelovali i hrvatski znanstvenici.³

Knjiga je podijeljena u četiri poglavlja, od kojih se prvo, *Kontekst i akteri*, bavi širom jadranskom i europskom situacijom nakon pada Mletačke Republike, te definira položaj Rijeke kao izabrane luke u sklopu tadašnje nove maritimne mađarske politike. Zucconijev se doprinos očitava u jasnom pozicioniranju Rijeke u odnosu na Trst, Veneciju, Pulu i Peštu 19. stoljeća te u istraživanju mehanizama i protagonista odlučivanja o razvoju grada, gdje je pokazao kako centralna vlast u Pešti i lokalna uprava ostvaruju produktivnu i učinkovitu suradnju u pitanjima gradnje luke te trgovačkog i industrijskog razvoja.

Sljedeće se poglavlje bavi novom lukom, koja nastaje u tri faze, gotovo isključivo mađarskim nastojanjima i investicijama te prema projektima mađarskih stručnjaka uz konzultacije s francuskim inženjerima, koji istodobno realiziraju najmoderniju mediteransku luku, Marseille. Pitanje oblikovanja luke istodobno je i pitanje željezničke veze Rijeke sa Zagrebom i Budimpeštom, ali i povezivanja s južnim krakom austrijskih željeznica (Sudbahn), prvenstveno zainteresiranih za lječilišnu Opatiju, kojoj Mađari suprotstav-

¹ *Moderna arhitektura u Rijeci*, katalog izložbe, ur. D. Glavočić, Rijeka, 1997.; *Arhitektura secesije u Rijeci*, katalog izložbe, ur. D. Glavočić, Rijeka, 1997.; *Arhitektura historicizma u Rijeci: 1845.-1900.*, *arhitektura i urbanizam*, katalog izložbe, ur. D. Glavočić, Rijeka, 2002.

² Voditeljica Donatella Calabi, financiran od FIRB-a.

³ Voditelji projekta Silvana Collodo i Giovanni Luigi Fontana, financiran od Europskog fonda za regionalni razvoj.

ljaju nešto južniju Crikvenicu. Uz razvoj luke predstavljen je smještaj i razvoj velikih riječkih industrija u službi pomorstva: tvornice torpeda, brodogradilišta, rafinerije, s poslovnim utjecajem od Jadrana do Crnog mora.

Treće se poglavlje bavi novom Rijekom koja raste paralelno s lukom, posebno kroz paradigmatički primjer gradske četvrti uz more nazivanom *quartiere del molo*, tj. područjem oko današnje Gradske tržnice i Narodnog kazališta Ivana Zajca. Taj nasuti pravokutni teren, premrežen ortogonalnim sustavom ulica i blokova, postat će poligonom ulaganja kako gradskog poglavarstva na čelu s gradonačelnikom Ciottom (tržnica, kazalište), tako i cijelog niza lokanih obitelji trgovaca i industrijalaca obogaćenih mahom za Provizorija. Kvalitetu arhitekture Zucconi smatra jednakom istodobnim ostvarenjima Beča i Pešte, u jasnom kontrastu s umanjenim mjerilom riječkog naslijeđa ranijih razdoblja. Uz tu četvrt oko srednjovjekovnog nukleusa gradi se i cijeli niz modernih institucija u službi rastućeg grada, od bolnica i škola do kina, a realiziraju se i kanalizacijske i plinske mreže. Kako bi predočio težnje *grandeuru* i apetite tadašnje uprave, Zucconi predstavlja i natječaje i neostvarene projekte, poput planiranog grandioznog *boulevarda* na višoj koti, koji je trebao rasteretiti dužobalne ulice.

Posljednje, četvrto poglavlje, *Civitas mercatorum*, bavi se oblikovanjem trgovačke četvrti oko današnjeg Trga Žabica, koji je prema regulacijskom planu inženjera Paola Grassija (1904. g.) trebao sadržavati zgradu Burze i služiti kao spoj između lučkih zgrada i velikih gradskih blokova. Burza će u konačnici izostati, no na tome su trgu podignute Direkcija mađarskih željeznica i dvoetažna kapucinska crkva, a u blizini, duž ulice koja vodi prema Glavnome željezničkom kolodvoru i dva reprezentativna hotela, Bristol i Royal. Zucconi analizira i gradsko stanovništvo u doba velikih mijena, gdje se Rijeka pokazuje kao mjesto kontakta različitih skupina, čiji mozaik čine jezično, vjerski, etnički, ali i po državljanstvu različiti pojedinci. Sve su skupine na gradskom prostoru izmiješane,

a jezici se koriste ovisno o situaciji, no etnička pripadnost donekle definira aktivnosti: Mađari upravljaju lukom i željeznicama, Nijemci (Austrijanci) su u vojsci, upravi i industriji, Talijani se bave aktivnostima vezanim uz pomorstvo, građevinarstvo i trgovinu, a ovom se posljednjom bave i Židovi, Grci i Srbi. Gradski Hrvati bit će prisutni u svim sferama života, dok su oni ruralne provenijencije mahom zaposleni kao niži radnici i poslužitelji. Takvo prožimanje i relativan međuetnički mir koji je vladao Rijekom sve do početka 20. stoljeća, uz novostechenu međunarodnu važnost luke i industrija te internacionalni vizualni identitet nove arhitekture, Zucconi smatra odlikama kozmopolitskog duha koji slabi s eskalacijom nacionalizama prvih godina novog stoljeća i potpuno nestaje s Prvim svjetskim ratom i slomom Monarhije. Monumentalna luka i građevine koje definiraju grad pri pogledu s mora, nedavno ponovo omogućenog otvaranjem lukobrana za javnost, ostat će svjedocima napora uložениh u modernizaciju Rijeke u trenutku u kojem ona stupa na svjetsku pozornicu.

Sveobuhvatnost i sistematičnost pristupa problemu, uza sjajno poznavanje onodobne svjetske situacije i tendencija u gradogradnji i arhitekturi osnovne su odlike Zucconijeve knjige. Povijest grada, povijesna disciplina koja u sebi sjedinjuje niz metoda i rezultata povijesti umjetnosti i arhitekture te društvene i ekonomske povijesti, dala je nov pogled na Rijeku ne analizirajući tek njezinu pojavnost, nego i široku lepezu dinamika i mehanizama koji su doveli do realizacije te pojavnosti, njezino značenje i naslijeđe.

Knjiga, iako nevelika obujma, širokog je daha i lišena predrasuda, a temelji se kako na izvornim dokumentima, tako i na studijama talijanskih, hrvatskih i mađarskih povjesničara. Nažalost, kvaliteta reprodukcija je relativno niska, a izostao je i popis literature koju se navodi u inače opširnim bilješkama, te kazalo imena i mjesta, čime je snalaženje donekle otežano. Ipak, *Kozmopolitska Rijeka* jest vrijedan doprinos poznavanju zvjezdanog trenutka grada na Rječini te se valja nadati i čim skorijem hrvatskom izdanju te knjige. x